

Spektrum záření. Kvantová optika

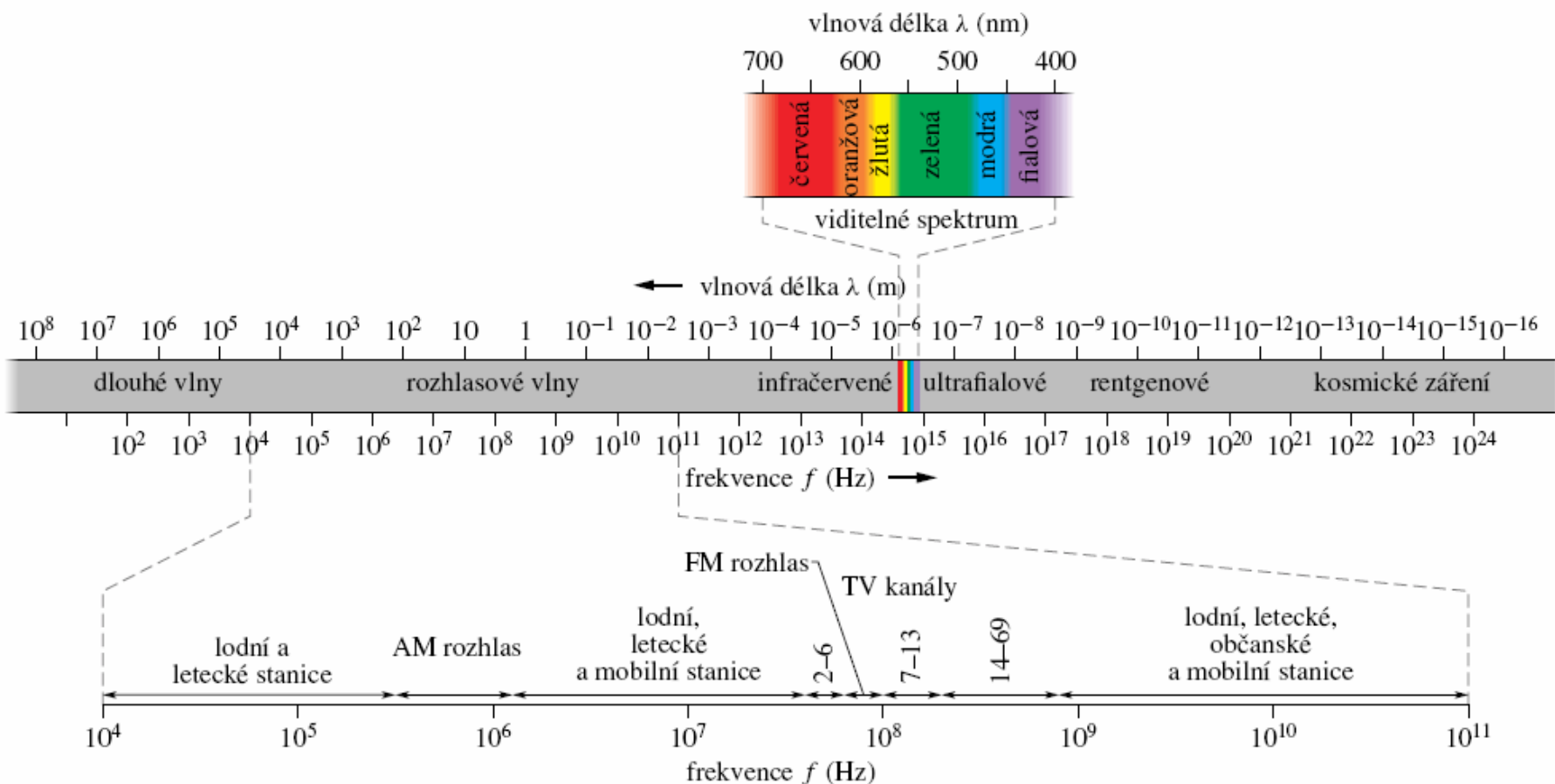
Spektrum elektromagnetického záření, absorpce záření, infračervené záření, světelné zdroje, ultrafialové záření, rentgenové záření, záření gama. Základy kvantové optiky. Planckův vyzařovací zákon, fotoelektrický jev, obrácený fotoelektrický jev.

Fyzikální optika

Zabývá se energetickými poměry při šíření světla, procesy emise a absorpce záření, spektrálními charakteristikami záření

- Fotometrie
- absorpce a emise světla
- spektrální charakteristiky záření
- záření o různých vlnových délkách – UV, IČ, RTG, gama

Spektrum elmg. záření

Spektrum elmg. záření

	f [Hz]	λ [m]	E [eV]
Rádiové vlny	3000- $3 \cdot 10^8$	10^5 -1	10^{-11} - 10^{-6}
Mikrovlny	$3 \cdot 10^{11}$	10^{-3}	10^{-6} - 10^{-3}
Infrazářen	$4 \cdot 10^{14}$	$750 \cdot 10^{-9}$	10^{-3} - 1.6
Světlo	$7.5 \cdot 10^{14}$	$400 \cdot 10^{-9}$	1.6 - 3
UV záření	$6 \cdot 10^{15}$	$50 \cdot 10^{-9}$	3 - 25
RTG záření	10^{22}	10^{-14}	50 - 10^8
γ -záření	$> 10^{18}$	$< 10^{-10}$	> 10000

Kvantová optika

Zabývá se kvantovými vlastnostmi světla, jeho vyzařováním po fotonech atd.

- Vyzařovací zákon pro černé těleso
- Fotoelektrický jev
- Obrácený fotoelektrický jev – vznik RTG záření

Absolutně černé těleso

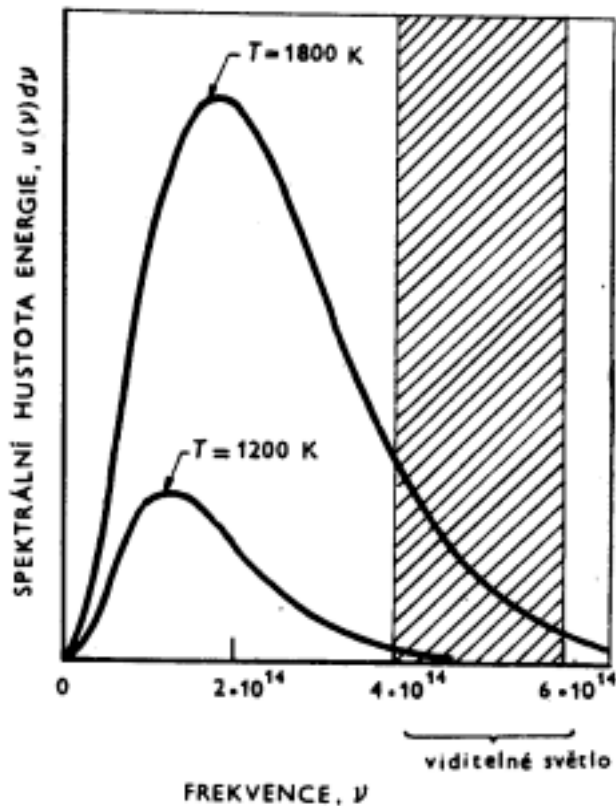
Těleso všechnu dodanou tepelnou energii mění na vyzařované záření

Slunce je takové těleso (6000K)– nemusí mít ČERNOU barvu!

AČT je charakterizováno rovnováhou v příjmu a výdaji energie, avšak nemusí to být se stejným spektrálním rozdělením!

Vyzařování absolutně černého tělesa

Planck – předpoklad o vyzařování energie ve formě kvant o energiích hf , $2hf$, $3hf$, ... fotony

Klasický Rayleigh-Jeansův zákon

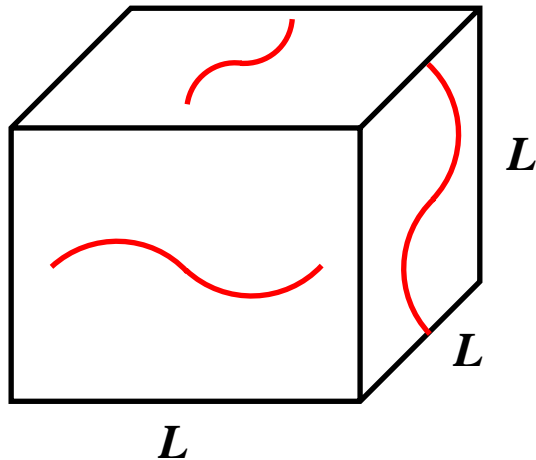
$$u(f)df = \frac{8\pi k_B T}{c^3} f^2 df$$

dával „ultrafialovou katastrofu“

$$u(f)df \rightarrow \infty \text{ pro } f \rightarrow \infty$$

Rayleigh-Jeansův zákon

Klasický vlnový výpočet hustoty energie

V dutině se vytvoří stojaté vlny

$$L = n_x \frac{\lambda_x}{2}, L = n_y \frac{\lambda_y}{2}, L = n_z \frac{\lambda_z}{2}$$

Stojatá vlna v libovolném směru

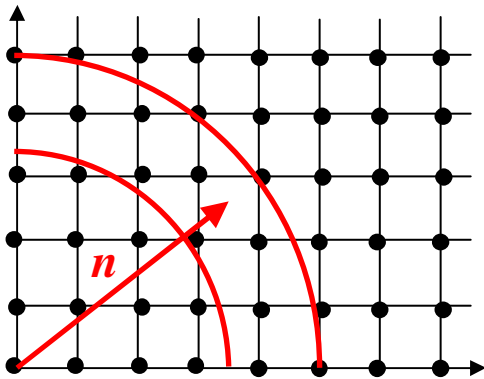
$$n^2 = n_x^2 + n_y^2 + n_z^2 = \left(\frac{2L}{\lambda_x}\right)^2 + \left(\frac{2L}{\lambda_y}\right)^2 + \left(\frac{2L}{\lambda_z}\right)^2 = \left(\frac{2L}{\lambda}\right)^2$$

Určíme počet vln vyhovujících podmínce

= počet bodů uvnitř kulové slupky

$$n = \frac{2L}{\lambda}, dn = -\frac{2L}{\lambda^2} d\lambda$$

$$-n(\lambda)d\lambda = -\frac{1}{8} 4\pi n^2 dn = \frac{4\pi L^3}{\lambda^4} d\lambda$$

Rayleigh – Jeansův zákon

Uvážíme-li dvě možné polarizace příčného elmg. záření (fotonu) je počet stavů v rozsahu vlnových délek

$$n(\lambda)d\lambda = \frac{8\pi L^3}{\lambda^4} d\lambda$$

Hustota energie $u(\lambda)d\lambda = 2 \frac{1}{2} k_B T \frac{1}{L^3} n(\lambda)d\lambda = \frac{8\pi k_B T}{\lambda^4} d\lambda$

Přepočteno na frekvenci $\lambda = c/f$

$$u(\lambda)d\lambda = \frac{8\pi k_B T}{c^3} f^2 df$$

Planckův vyzařovací zákon

UV katastrofu odstranil M. Planck – předpoklad o vyzařování energie ve formě kvant o energiích hf , $2hf$, $3hf$, ... fotony

Střední energie fotonů

$$E = \frac{\sum_{n=0}^{\infty} nhfe^{-nhf/k_B T}}{\sum_{n=0}^{\infty} e^{-nhf/k_B T}}$$

Vypočteme

$$\sum_{n=0}^{\infty} e^{-nhf/k_B T} = \frac{1}{1 - e^{-hf/k_B T}}$$

$$\sum_{n=1}^{\infty} nhfe^{-nhf/k_B T} = -hf \frac{d}{dx} \left[\sum_{n=1}^{\infty} e^{-nx} \right] = -hf \frac{d}{dx} \left[\frac{e^{-x}}{1 - e^{-x}} \right]$$

$$x = hf/k_B T$$

Planckův vyzařovací zákon

Střední energie

$$\bar{E} = \frac{hf}{e^{hf/k_B T} - 1}$$

Hustota energie

$$u(f)df = \frac{8\pi f^2}{c^3} \frac{hf}{e^{hf/k_B T} - 1} df$$

$$u(\lambda)d\lambda = \frac{8\pi hc}{\lambda^5} \frac{1}{e^{hc/k_B T \lambda} - 1} d\lambda$$

Absolutně černé těleso

Wienův posunovací zákon

$$\lambda_{\max} = \frac{b}{T}, \quad b = 2,896 \cdot 10^{-3} \text{ mK}$$

Maximum vyzařovaného výkonu se posunuje ke kratším vlnovým délkám

$$\frac{du(\lambda)}{d\lambda} = 0 \rightarrow \frac{hc}{k_B T \lambda_{\max}} = 4.965$$

Př.: $\lambda_{\max} = 800 \text{ nm}, \quad T = 3620 \text{ K}$

Absolutně černé těleso

Těleso všechnu dodanou tepelnou energii mění na vyzařované záření

Slunce je takové těleso (6000K) – nemusí mít ČERNOU barvu!

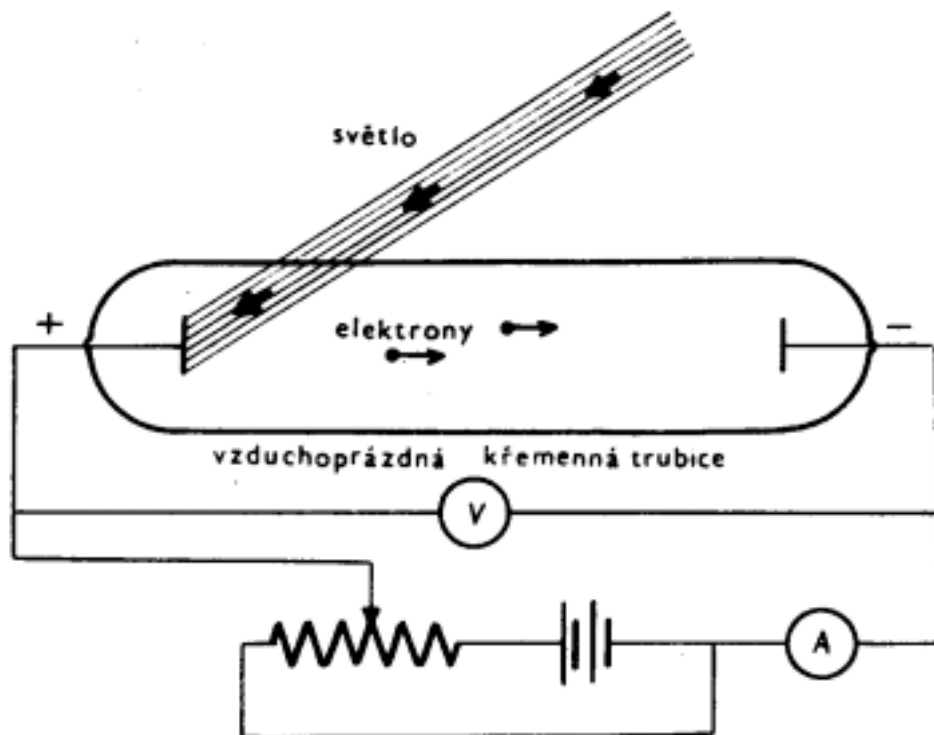
Stefan-Boltzmannův zákon – plošná hustota zářivého výkonu v celém frekvenčním oboru

$$u = \int_0^{+\infty} u(f) df = \frac{8\pi^5 k_B^4}{15c^3 h^2} T^4$$

$$M_e = \sigma T^4, \quad \sigma = 5,67 \cdot 10^{-8} \text{ W m}^{-2} \text{ K}^{-4}$$

Fotoelektrický jev

Dopad světla na povrch alkalických kovů vede k emisi elektronů

urychlené
elektrony
překonají
potenciálový
rozdíl a tvoří
proud obvodem

Fotoelektrický jev

Očekávání

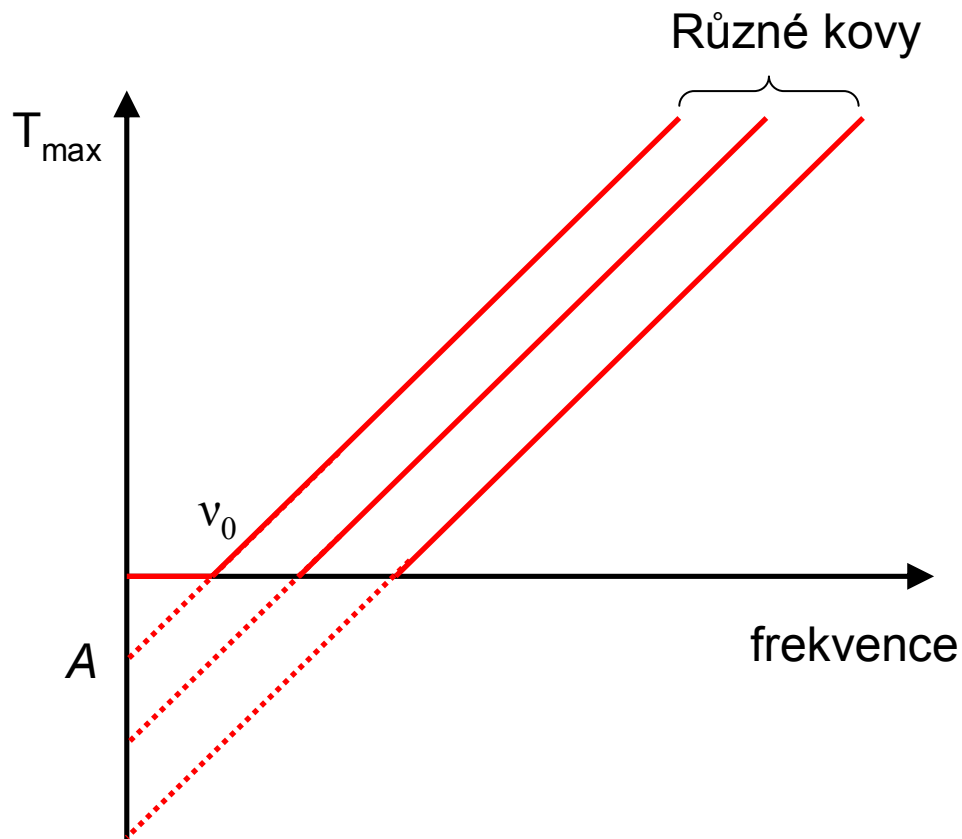
- Elektronby by měly být emitovány při jakékoliv intenzitě světla, nezávisle na vlnové délce světla
- Energie emitovaných elektronů závisí na intenzitě světla

Pozorování

- Energetické spektrum fotoelektronů nezávisí na intenzitě světla
- Průměrná energie fotoelektronů nezávisí na intenzitě světla
- Energie fotoelektronu závisí na frekvenci záření
- Maximální energie fotoelektronu roste lineárně s frekvencí

Fotoelektrický jev

Planckova konstanta h

$$T_{\max} = eV^0$$

$$T_{\max} = h\nu - h\nu_0$$

$$h = 6.63 \cdot 10^{-34} \text{ Js}$$

Fotoelektrický jev

Vysvětlení A.Einstein – Nobelova cena 1921

$$h\nu = T_{\max} + h\nu_0$$

Výstupní práce fotoelektronu z kovu $A = h\nu_0$

M.Planck (1900) – emise záření probíhá po kvantech o energii $h\nu$ a jejich násobcích (není v rozporu s vlnovou teorií)

A.Einstein – záření je také absorbováno po kvantech (je v rozporu s vlnovou teorií)

Termoemise

Elektrony jsou z povrchu kovu emitovány díky jejich tepelným pohybům

Emise nastává pokud elektron má energii větší než je výstupní práce

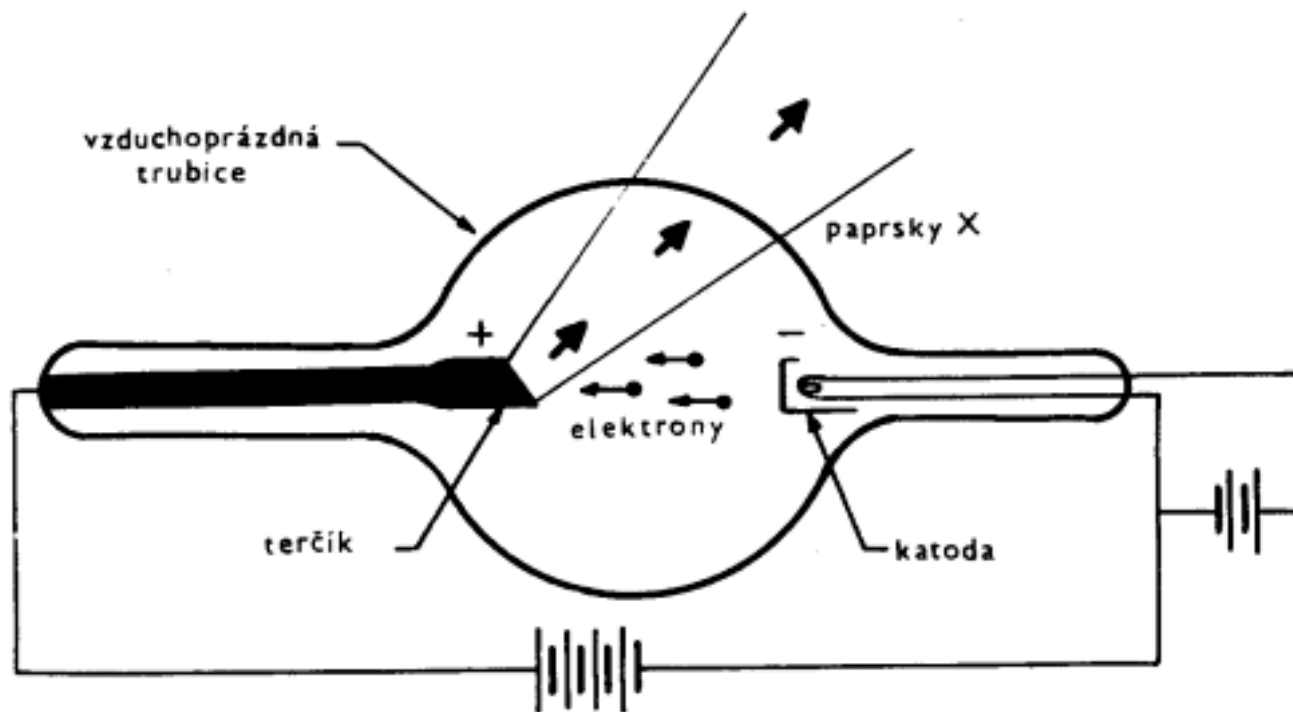
Žhavení elektronek a dalších elektronických zařízení

Př: Výstupní práce pro draslík je 2eV, při ozáření povrchu zářením s vlnovou délkou 350nm je energie emitovaných fotoelektronů

$$T_{\max} = h\nu - A = 1.6eV$$

RTG záření (X-Ray, Brehmsstrahlung)

Obrácený fotoelektrický jev, W.C.Röntgen (1895),
1.Nobelova cena 1901

RTG záření

Paprsky nejsou vychylovány elektrickým ani magnetickým polem → nenabité částice, tj, mohly by to být fotony elektromagnetického záření

Nebyl pozorován lom paprsků

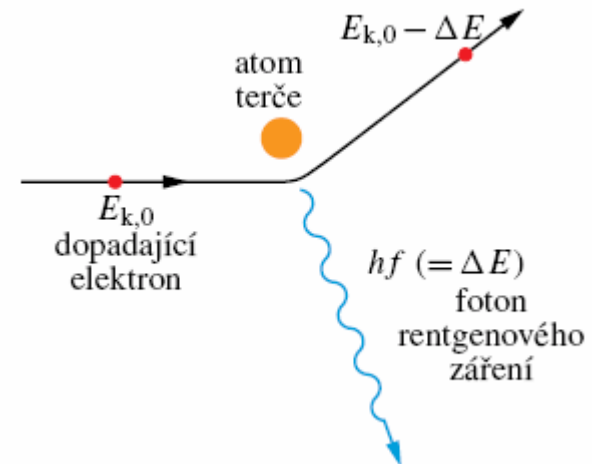
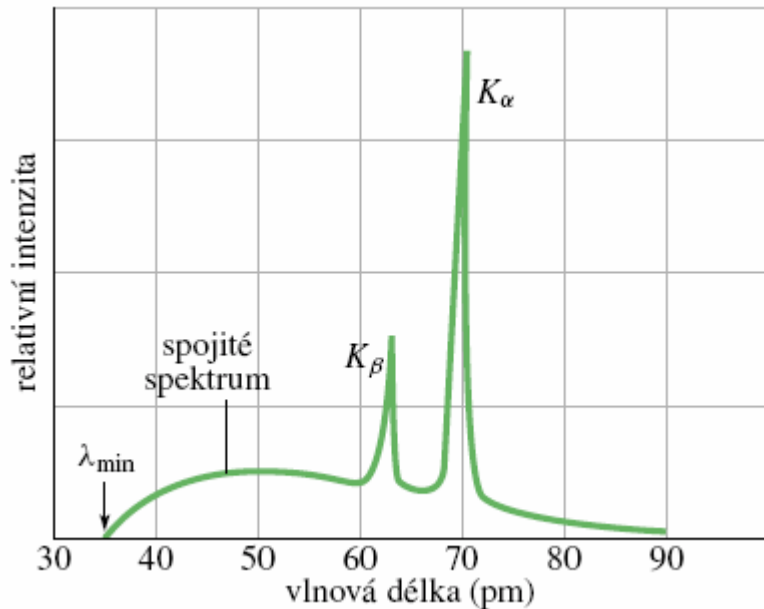
S počtem elektronů se zvyšuje intenzita záření, s rychlostí elektronů (urychlovací napětí) se zvyšuje pronikavost záření

Rentgenové záření

Spojité a čarové spektrum – brzdné záření

Př. Molybden

$$\lambda_{\min} = \frac{hc}{E_{k,0}}$$

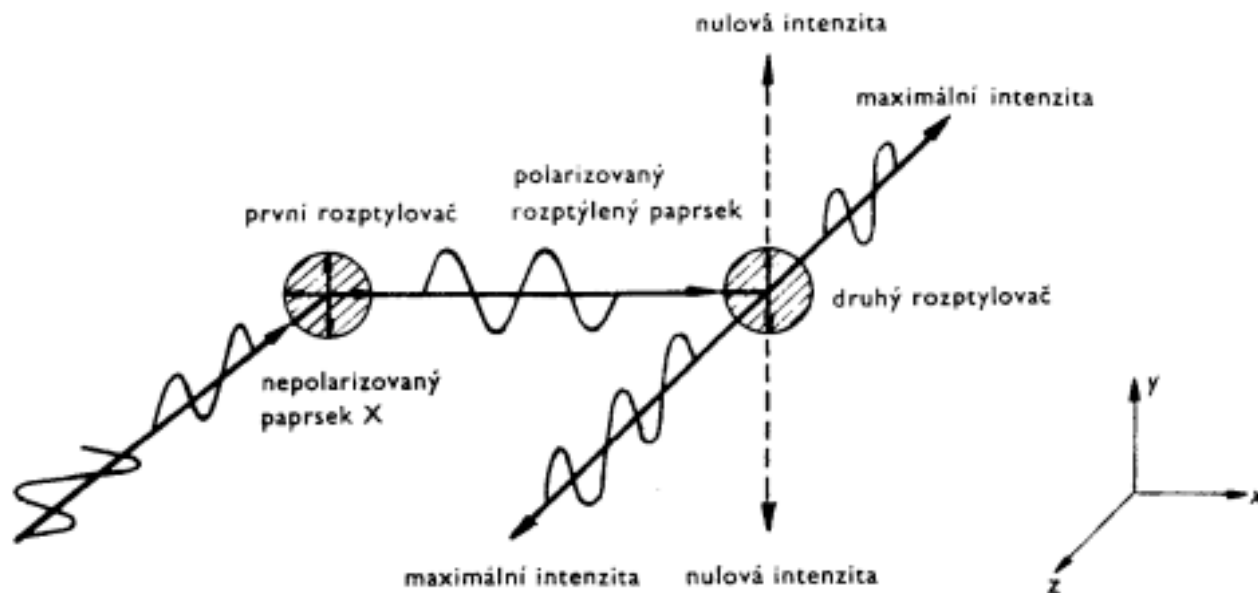

Barklův experiment

Důkaz polarizace RTG záření, tj. elektromagnetické povahy RTG záření

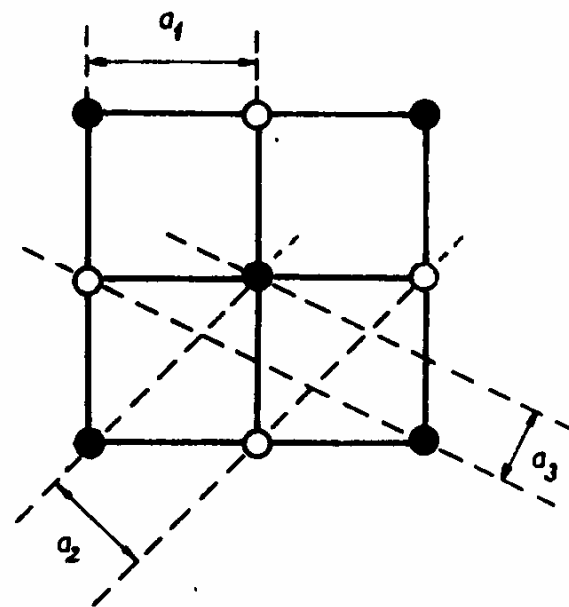
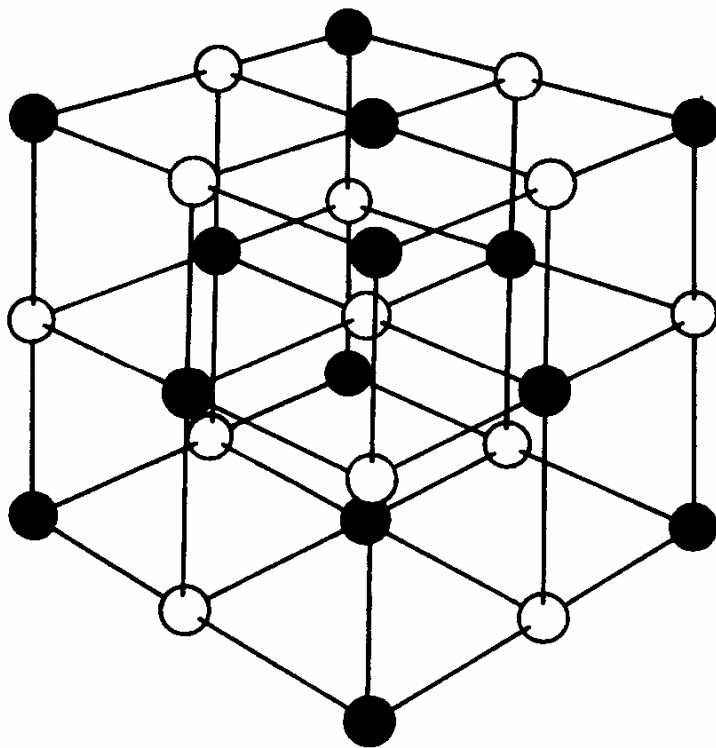
Experiment – Ch.G.Barkla 1906, dvojitý rozptyl RTG záření

Nobelova cena 1917

Difrakce RTG záření

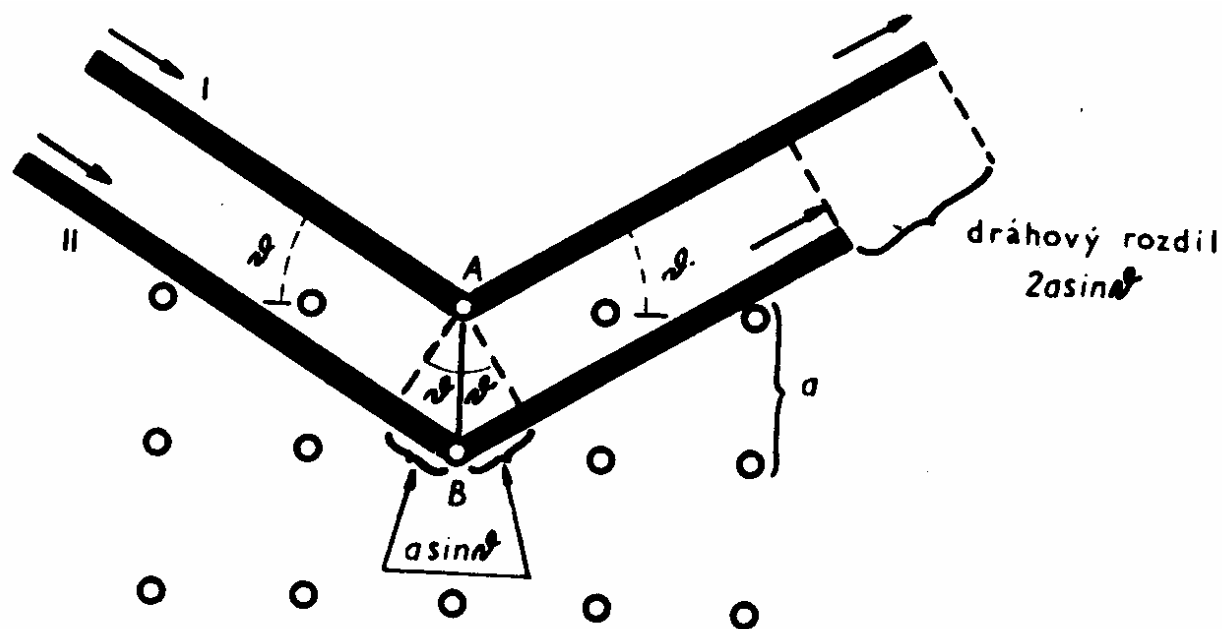
Max von Laue, 1912 – difrakce na krystalové mřížce, mezirovinné vzdálenosti odpovídají vlnovým délkám RTG záření

Difrakce RTG záření

RTG záření vychyluje ionty v krystalové mřížce, atomy vyzařují elmg. záření a to interferuje od pravidelně rozmístěných atomů v krystalické mřížce

1913, W.L.Bragg

Braggova podmínka

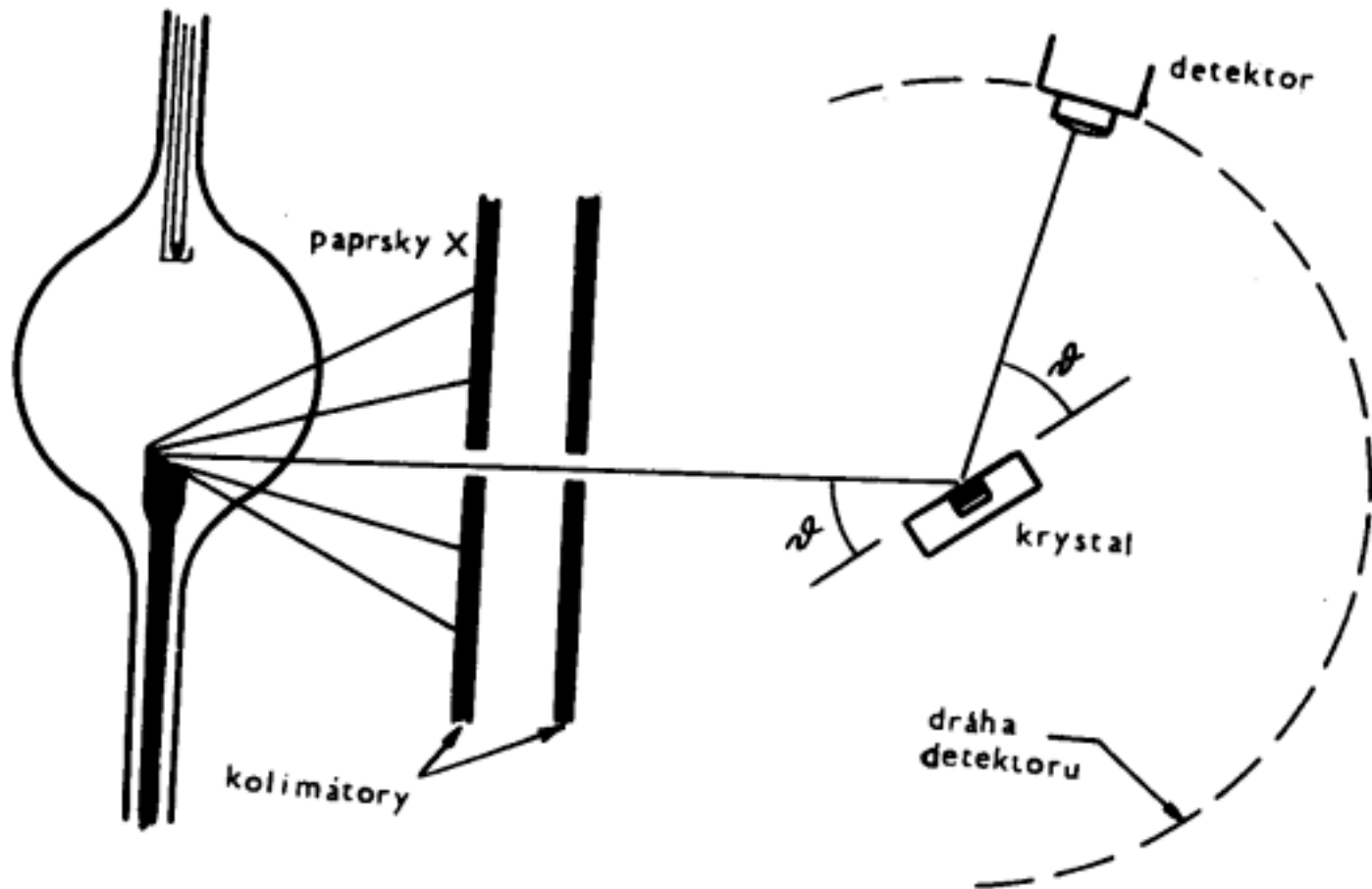
$$2a \sin \theta = n\lambda,$$
$$n = 1, 2, 3, \dots$$

RTG difrakce

- Monochromatické záření, natáčení krystalu do pozice popsané Braggovou podmínkou, např. pro práškové vzorky
- „bílé“ RTG záření, pevná poloha krystalu, Braggova podmínka se nastavuje v různých směrech pro různé vlnové délky RTG záření - Lauegram

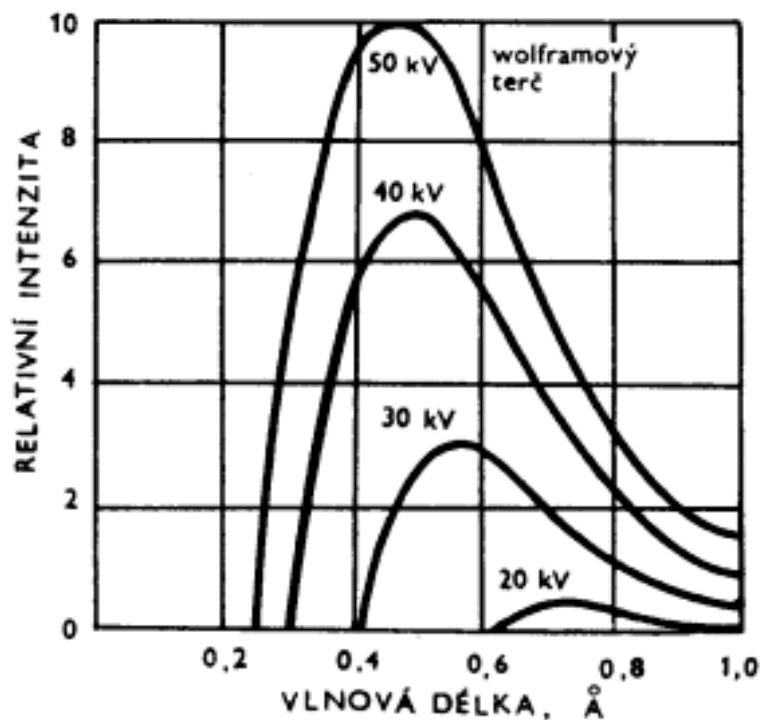
RTG spektrometr

Spektrum RTG záření - spojitě

Zpomalené elektrony vyzařují elmg. záření – spojitě spektrum

Se vzrůstajícím urychlovacím napětím vzrůstá intenzita, maximum se posunuje ke kratším vlnovým délkám

existuje minimální vlnová

která se mění s urychlovacím napětím

$$eU = \frac{hc}{\lambda_{\min}} = h\nu_{\max}$$

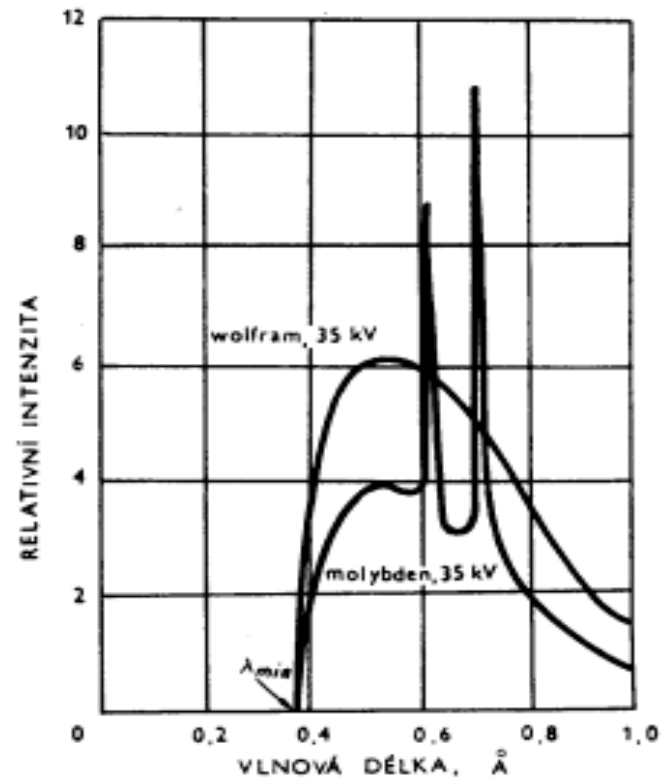
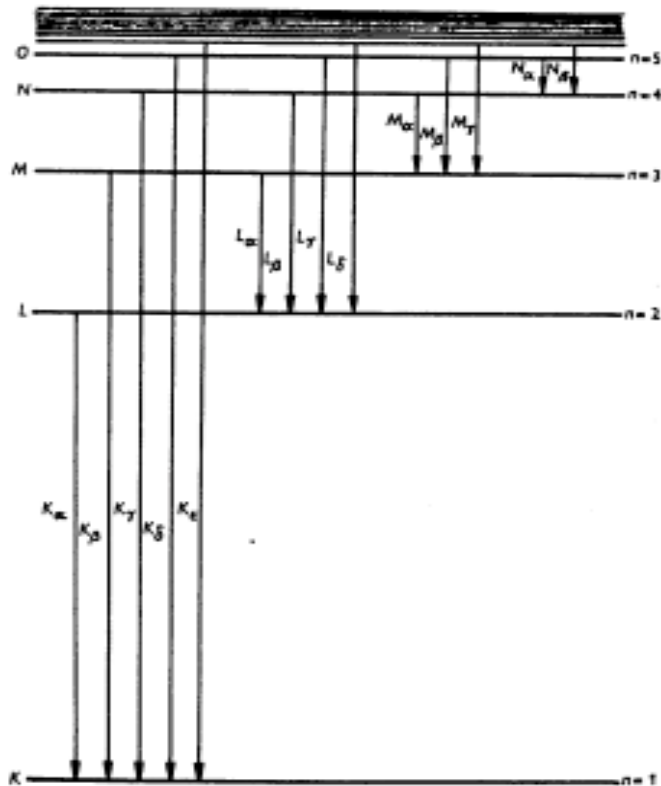
Duane – Huntův zákon

$$\lambda_{\min} = \frac{hc}{eU} = \frac{1.24 \cdot 10^{-6} \text{ Vm}}{U}$$

Př. $U=50\text{kV}$, $\lambda_{\min}=0.25 \cdot 10^{-10}\text{m}$

Spektrum RTG záření - charakteristické

Energie dopadajících elektronů je vhodná k „vyražení“ elektronů z atomových obalů terčiku (např. molybden, wolfram)

Literatura

V prezentaci byly použity obrázky z knihy:

HALLIDAY, D., RESNICK, R., WALKER, J.: Fyzika (část 4 – Elektromagnetické vlny – Optika – Relativita, část 5 – Moderní fyzika), Vutium, Brno 2000

A.Beiser: Úvod do moderní fyziky, Academia Praha 1975